

УДК 343.1

DOI 10.33244/2617-4154.2(9).2022.179-186

А. М. Лазебний,

e-mail: a_lazebna15@ukr.net

ORCID ID 0000-0001-9812-6151;

А. А. Теслицький,

Державний податковий університет

e-mail: a.teslytsky@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-2789-8810

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ КПК УКРАЇНИ ЩОДО СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА ПРИЗОВОМ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ, НА ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

У цій статті досліджено нагальну проблему реалізації положень КПК України щодо скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, що є досить важливим сьогодні в умовах військової агресії Російської Федерації та веденні бойових дій на території України російською регулярною армією та іншими незаконними військовими формуваннями-агресорами. Особливо детально проведено аналіз порядку скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби.

Під час здійснення мобілізаційних заходів та доукомплектування регулярних частин Збройних сил України та інших військових формувань, відповідно до чинного законодавства, питання скасування запобіжних заходів для підозрюваних / обвинувачених стало досить гостре і набуло суспільного резонансу, тому потребує додаткового дослідження та виявлень недоліків, наскільки ця процедура дає можливість покращити мобільність щодо укомплектування армії, коли це є гострою необхідністю.

Окрема увага приділена нововведеному нормативно-правому забезпеченню для реалізації положень щодо скасування запобіжних заходів для проходження військової служби за призовом під час мобілізації.

З моменту введення воєнного стану до КПК було внесено 8 змін з метою удосконалення кримінального процесу в нових умовах. Це свідчить про різке збільшення динаміки змін до кримінально-процесуального законодавства та необхідність його ретельного аналізу, основним з яких є Закон України № 2125-IX, яким розділ IX-1 КПК України доповнено ст. 616 КПК України. Метою цього Закону є дозвіл

реалізувати громадянам України, придатним до військової служби за станом і віком, конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни в умовах воєнного стану. Передумовою такого права стало запровадження в Україні або окремих її місцевостях (на адміністративній території) воєнного стану та здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони.

Ключові слова: запобіжний захід, доукомплектування ЗСУ, мобілізація, військова служба, воєнний стан.

Метою цього дослідження є теоретичне обґрунтування практичної реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України щодо скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом в особливий період.

Постановка проблеми. Сучасні обставини в умовах воєнного стану потребують постійних динамічних змін у законодавстві держави, докорінних змін уставів звичного життя українського народу, створення всіх необхідних методів підтримки обороноздатності держави. У цій статті звернено увагу лише на один малий аспект усієї загальної системи підтримки обороноздатності, в яку входить система мобілізаційних заходів, що застосовується вперше за вісім років ведень бойових дій на території України, а саме залучення осіб, які підозрюються у скоєнні злочинів проти основ національної безпеки та рядом інших кримінальних правопорушень. Така правова норма є новелою у вітчизняному законодавстві, тому постає проблема саме майбутніх кримінально-правових наслідків для цих осіб та окремо для держави в цілому. Проте в умовах ведення бойових дій і збереження незалежності та суверенітету України ці проблеми набувають факультативних значень для правоохоронної діяльності держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему практичної реалізації скасування запобіжних заходів для проходження військової служби за призовом в особливий період попередньо досліджували такі наукові діячі, як: Є. О. Морозов, А. В. Піддубна, О. В. Верхогляд-Герасименко, М. З. Луців, І. В. Гловюк, Г. К. Тетерятник, В. В. Рогальська, В. А. Завтур, О. М. Дроздов, Т. Г. Фоміна та інші.

Виклад основного матеріалу. Застосування належної правової процедури є одним із складових елементів принципу верховенства права, який передбачає, що повноваження органів публічної влади повинні бути визначені приписами права, і вимагає, щоб посадовці діяли лише в межах наданих їм повноважень.

З початком військової агресії Російської Федерації проти України законодавцем внесено ряд змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства, зокрема з питань досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень в умовах воєнного стану.

Враховуючи ситуацію, яка склалася у зв'язку з повномасштабним військовим вторгненням Російської Федерації на територію України та введенням воєнного стану, з метою доукомплектування відповідних військових формувань окремим категоріям, обвинувачених у вчиненні кримінальних правопорушень і стосовно яких обрано

запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, надано можливість звернутись до прокурора із заявою про скасування запобіжного заходу для подальшого призову такої особи на військову службу під час мобілізації.

Так, 22 березня набув чинності Закон України № 2125-IX, яким розділ IX-1 КПК України доповнено ст. 616, яка регламентує особливості скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або зміну запобіжного заходу з інших підстав.

Згідно з ч. 1 ст. 616 КПК України у разі введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного стану здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, а також злочинів, передбачених статтями 115, 146–147, 152–156, 186, 187, 189, 255, 255-1, 257, 258–262, 305–321, 330, 335–337, 401–414, 426–433, 436, 437–442 Кримінального кодексу України, має право звернутися до прокурора з клопотанням про скасування цього запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період [2].

Прокурор за результатами розгляду такого клопотання вправі звернутися до суду, який розглядає кримінальне провадження, з клопотанням про скасування цієї особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації.

При цьому п. 1 ч. 1 ст. 616 КПК України передбачено, що клопотання про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, повинно містити виклад обставин, які свідчать про те, що:

- особа підпадає під проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період;
- є висновок про придатність особи до несення військової служби в умовах воєнного стану;
- відсутні ризики, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України;
- відсутній ризик ухилення особи від проходження військової служби за призовом під час мобілізації.

Необхідно звернути увагу, що ст. 616 КПК України встановлює вимоги до змісту клопотання про скасування лише запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, зазначаючи у ч. 3 ч. 1 ст. 616 КПК України, що воно повинно містити виклад обставин, які свідчать про те, що особа підпадає під проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, та висновок про придатність особи до несення військової служби в умовах воєнного стану [3].

Порядок скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби виглядає так [4]:

1. Під час досудового розслідування або судового розгляду підозрюваний, обвинувачений звертається з клопотанням до прокурора про обрання йому запобіжного заходу у вигляді звільнення з-під варти. Проте, на нашу думку, подання має містити заяву про волевиявлення особи захищати незалежність і територіальну цілісність України, а також докази, що підтверджують обставини проходження особою військової служби за мобілізацією в особливий період.

2. За результатами розгляду скарги підозрюваного, обвинуваченого прокурор звертається до слідчого судді, суду з клопотанням про скасування особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Проте звертаємо увагу, що прокурорський розгляд суду та строки апеляційного оскарження законом не передбачені.

3. Суд здійснює невідкладний розгляд клопотання прокурора про скасування запобіжного заходу. Важливо зазначити, що слідчий суддя має право скасувати запобіжний захід лише за наявності поважних причин. З цією метою, зокрема, прокурор повинен довести суду, що особа придатна до військової служби, відсутність ризику невиконання підозрюваним / підсудним процесуальних обов'язків, покладених на особу кримінально-процесуальним законом, та що відсутній ризик ухилення від військової служби у зв'язку з призовом на особливий період за мобілізацією.

4. Постанова про скасування підозрюваним / підсудним запобіжних заходів у вигляді проходження військової служби під час мобілізації та в особливий період [4].

Нормативно-правові акти України, серед іншого, визначають такі форми проходження військової служби в особливий період:

1) за призовом під час мобілізації, на особливий період (Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» (далі – Закон № 2232-ХІІ);

2) сили територіальної оборони Збройних сил України (Закон України «Про основи національного спротиву» (далі – Закон № 1702-ІХ, ЗС України).

З огляду на зміст положень законодавства проходженню військової служби не підлягає особа, яка:

– не належить до військовозобов'язаних або резервістів, тобто не перебуває на відповідному військовому обліку у територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦКСП),

– раніше засуджена до позбавлення волі за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину,

– направлена для відбування реального покарання до установ виконання покарань.

Тобто особа, судимість якої погашена або знята за визначені категорії злочинів, теж не підлягає призову для проходження військової служби під час мобілізації, на особливий період.

Варто зауважити, що Законом № 1702-ІХ введено нове поняття «територіальна оборона».

До складу територіальної оборони входять підрозділи (військові частини) Сил територіальної оборони ЗС України, а також окремо добровольчі формування територіальної громади, які не варто ототожнювати.

Водночас членство у добровольчому формуванні не звільняє особу від обов'язку проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період (п. 6 Положення про добровольчі формування територіальних громад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1449).

Отже, ініціювання стороною захисту питання про скасування запобіжного заходу особі, яка тримається під вартою, для проходження служби у добровольчому формуванні територіальної громади, не є підставою для застосування ст. 616 КПК України.

Натомість надходження такого клопотання стороною захисту для безпосереднього проходження особою військової служби у підрозділах (військових частинах) саме Сил територіальної оборони ЗС України під час мобілізації, на особливий період, підлягає розгляду у вказаному порядку з урахуванням обставин справи та положень ст. 616 КПК у їх сукупності.

Прокурор під час розгляду клопотання стороною захисту в порядку ст. 616 КПК України звертає увагу, що, відповідно до ст. 6 Закону № 2232-ХІІ, військова служба за призовом під час мобілізації є окремим, відмінним від інших видів військової служби.

Як зазначено в ч. 3 ст. 616 КПК України, особа, стосовно якої скасовано запобіжний захід, має невідкладно, не пізніше 24 годин, з'явитися до відповідного ТЦКСП за місцем реєстрації. У разі нез'явлення прокурор подає клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу. Контроль за виконанням ухвали слідчого судді або суду про скасування запобіжного заходу покладаються на прокурора.

Отже, обов'язковою передумовою реалізації прокурором повноважень, передбачених ст. 616 КПК України, є оцінка обставин, що свідчать про наявність підстав для проходження підозрюваним, обвинуваченим військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

При цьому порядок проведення призову громадян на строкову військову службу за станом здоров'я, прийняття громадян на військову службу за контрактом, проведення медичного огляду військовослужбовців, військовозобов'язаних, резервістів для визначення ступеня придатності до військової служби регламентовано Положенням про військово-лікарську експертизу в ЗС України (наказ міністра оборони України від 14.08.2008 № 402).

Наявність відповідних відомостей про придатність особи до військової служби в умовах воєнного стану має бути встановлена прокурором та слугувати підставою для ухвалення рішення в порядку ст. 616 КПК України.

У кожному конкретному випадку наявність відомостей про те, що особа підлягає проходженню служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, а також наявність висновку про придатність особи до несення військової служби в умовах воєнного стану має обґрунтовуватися прокурором у клопотанні, яке повинно бути

мотивованим, надавати змістовне пояснення щодо фактичних та юридичних підстав ухвалення рішення про його задоволення.

Наслідком недотримання вказаних умов може бути ухвалення судом рішення про відмову в задоволенні клопотання прокурора.

У випадку ж задоволення судом клопотання прокурор має забезпечити належний контроль за виконанням ухвали слідчого судді або суду про скасування запобіжного заходу.

В означеному порядку розглядається також клопотання підозрюваного, обвинуваченого до якого застосовано інший запобіжний захід, ніж тримання під вартою (ч. 4 ст. 616 КПК України).

Як зазначав Т. О. Лоскутов, виконання прокурором повноважень слідчого судді щодо перевірки законності затримання насамперед автоматично здійснює подальший судовий контроль за цим заходом процесуального примусу. Іншими словами, якщо під час ведення бойових дій затриманий у винятковому порядку доставляється до прокурора, судовий контроль за законністю такого затримання слідчий суддя повинен здійснити негайно за першою можливістю [1, с. 419].

Крім того, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 № 2201-IX внесені зміни до ч. 1 ст. 335 КПК України. Зокрема, якщо обвинувачений був призваний для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, суд зупиняє судове провадження стосовно такого обвинуваченого до його звільнення з військової служби і продовжує судове провадження стосовно інших обвинувачених, якщо воно здійснюється щодо декількох осіб [2].

Зважаючи на викладене, звертаємо увагу на необхідність забезпечення ефективного здійснення прокурорами повноважень під час досудового розслідування та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях.

Висновки. Законодавець передбачив можливість скасування запобіжного заходу підозрюваному, обвинуваченому, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, у разі введення в Україні воєнного стану для призову такої особи на військову службу під час мобілізації, що наразі реалізується на практиці.

Сьогодні важко зазначити, наскільки такі законодавчі дії зможуть підвищити криміногенний рівень суспільства, але однозначно покращує бойову готовність Збройних сил України та інших військових формувань, оскільки у цих осіб уже присутній достатній рівень підготовки для ведення бойових дій, який вони набули, проходячи військову службу в зонах проведення АТО та в подальшому ООС.

Рішення про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою ухвалюватиметься слідчим суддею або судом за клопотанням прокурора, на якого й покладається контроль за виконанням цього рішення.

Відкритим залишається питання здійснення контролю за особами, що були звільнені від відбування запобіжного заходу та їх можливих рецидивних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лоскутов Т. О. Правове регулювання кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2022. Випуск 70. С. 417–423.
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#Text>.
3. Верхогляд-Герасименко О. В. Деякі аспекти порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період за кримінальним процесуальним законодавством України. *Scientific research of the XXI century*. 2022. Volume 1. С. 152–159.
4. Мкртичева М. Особливості скасування та зміни запобіжного заходу для проходження військової служби. *Golaw*. Публікація від 31.03.2022. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/osoblivosti-skasuvannya-zapobizhnogo-zahodu-dlya-prohodzhennya-vijskovoyi-sluzhbi-ta-jogo-zmini-z-inshih-pidstav-u-voyennij-period/>

REFERENCES

1. Loskutov T. O. Legal regulation of criminal procedural detention under martial law. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series LAW*. 2022. Issue 70. P. 417–423.
2. On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the procedure for canceling a preventive measure for military service under conscription during mobilization, for a special period or its change for other reasons: The Law of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#Text>.
3. Verkhoglyad-Gerasimenko O. V. Some aspects of the procedure for revocation of a preventive measure for military service under conscription during mobilization, for a special period under the criminal procedural legislation of Ukraine. *Scientific research of the XXI century*. 2022. Volume 1. P. 152–159.
4. Mkrtycheva M. Peculiarities of canceling and changing a preventive measure for military service. *Golaw*. Publication dated 03.31.2022. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/osoblivosti-skasuvannya-zapobizhnogo-zahodu-dlya-prohodzhennya-vijskovoyi-sluzhbi-ta-jogo-zmini-z-inshih-pidstav-u-voyennij-period/>

A. Lazebniy, A. Teslytskiy. Peculiarities and Legal Regulation of the Practical Implementation of the Provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine Regarding the Cancellation of a Preventive Measure for Military Service under Conscription During Mobilization, for a Special Period

This article examines the urgent problem of implementing the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the cancellation of the preventive measure for military service during the mobilization period, for a special period, which is extremely important

Лазебний А. М., Теслицький А. А. Особливості та правове регулювання практичної реалізації положень КПК України щодо скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період

today in the conditions of military aggression of the Russian Federation and the conduct of hostilities on the territory of Ukraine by the Russian regular army and other illegal military formations-aggressors. Separately, a detailed analysis of the procedure for canceling a preventive measure in the form of detention for military service is carried out.

During the implementation of mobilization measures and additional staffing of regular units of the Armed Forces of Ukraine and other military formations in accordance with the current legislation, the issue of the cancellation of preventive measures for suspects/accused became quite acute and gained public resonance, therefore it requires additional research and identification of shortcomings, to the extent that this procedure provides an opportunity to improve mobility regarding the manning of the army when it is an urgent necessity.

Particular attention is paid to the newly introduced legal provisions for the implementation of the provisions on the cancellation of preventive measures for military service under conscription during mobilization.

Since the introduction of martial law, 8 changes have been made to the Criminal Procedure Code in order to improve the criminal process in the new conditions. This indicates a sharp increase in the dynamics of changes to criminal procedural legislation and the need for its thorough analysis, the main of which is Law of Ukraine No. 2125-IX, by which section IX-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine was supplemented by Article 616 of the CPC of Ukraine. The purpose of this law is to allow citizens of Ukraine, suitable for military service due to their condition and age, to exercise their constitutional duty to protect the Motherland in the conditions of martial law. The prerequisite for such a right was the introduction of martial law in Ukraine or some of its localities (on the administrative territory), and the implementation of measures to ensure national security and defense.

Keywords: preventive measure, replenishment of the Armed Forces, mobilization, military service, military regulations.

Стаття надійшла до редколегії 14 листопада 2022 року